

РОЗВИТОК ВІДНОСИН УКРАЇНИ З КОНТРИБУТОРАМИ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ ТА В АФРИЦІ

Автори:

Михайло Гончар, Оксана Іщук

1. Україна в глобальному продовольчому вимірі.

Глобальна продовольча безпека є багатовимірним мінливим станом сучасного світу, що включає багато акторів та дію низки чинників. Це уряди, міжнародні організації, які надають технічну допомогу, фінансові ресурси, гуманітарну допомогу та координують ініціативи щодо продовольчої безпеки (організації під парасолькою ООН – Всесвітня продовольча програма (ВПП), Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Світовий банк, МВФ та інші), організації громадянського суспільства, які захищають права та потреби людей, які страждають від нестачі їжі та недоїдання (асоціації фермерів, асоціації споживачів, благодійні організації та ін.).

Але так чи інакше головними гравцями є уряди потужних аграрних країн-експортерів збіжжя. Україна тут – одна з провідних. За даними Єврокомісії, на Україну припадає 15% глобального ринку кукурудзи, 13% ячменю, 10% пшениці та понад 50% соняшникової олії. Різке зменшення часток України на світовому продовольчому ринку, спричинене російським збройним вторгненням 2022 року, має своїм наслідком виникнення поточних дефіцитів та зростанням ризиків голоду в низці бідних країн Африки та Близького Сходу.

Водночас слід зауважити, що український аграрний експорт далеко не завжди асоціювався з Україною, оскільки продана агропродукція служила сировиною для випуску продовольчих товарів (борошно, крупи, рафінована олія тощо) та його подальших постачань вже як товарів неукраїнського походження.

Зникнення частини сировини для випуску споживчих продовольчих товарів відразу далось взнаки в низці країн ще в 2022 році. І тільки тоді проявилась чітка ідентифікація проблеми дефіциту з Україною через «війну в Україні», але, на жаль, без чіткої прив'язки до агресії РФ. Завдяки Чорноморській зерновій ініціативі та транспортному коридору для вивезення продовольства з портів України, ризики голоду в Африці було мінімізовано. Однак, проблема лишилась, оскільки Росія продовжує агресивну війну проти України.

Ініціатива зі створення продовольчих хабів в Африці та на Близькому Сході активно озвучувалась представниками України з початку цього року. Ідея закріпити на рівні міжнародних інституцій конкретні гарантії продовольчої стабільності, покладена в основу відносин України з країнами африканського континенту. Вона стала драйвером подальшої дипломатичної активності в регіоні, проте так і не була реалізована через нестабільну роботу зернового коридору. Вихід РФ з Чорноморської зернової ініціативи і відкриття гарантій судноплавства 17 липня ц.р., нищення Росією портової інфраструктури України в другій половині липня, змушують шукати шляхи відновлення експорту, і створюють ще більше перепон на шляху реалізації ідеї продовольчих хабів.

Росії та Китаю ідея продовольчих хабів, які чітко асоціюються з Україною, навряд чи буде прийнятною, оскільки це б'є по їхньому штучно створеному багаторічному пропагандою іміджу «друзів Африки». Москві співробітництво з Африкою необхідне для вирішення економічних проблем, що виникли внаслідок санкційного режиму Заходу, а також для реалізації планів розширення антизахідних багатосторонніх альянсів та двосторонніх партнерств. Напередодні другого саміту «Росія-Африка» 27-28 липня ц.р., проблема зерна використовувалась Москвою, щоб згуртувати симпатії до своєї позиції на Глобальному Півдні, чинити додатковий тиск на країни Африки та ООН і викликати нову хвилю настроїв проти західних санкцій.

Впродовж останніх років країни континенту посилили свою політичну вагу у міжнародних відносинах. Завдяки вагомому представництву у міжнародних і регіональних організаціях (понад чверть голосів у ГА ООН) африканські держави отримали відчутний вплив на рішення Радбезу ООН.

Українська дипломатія звертає дедалі більшу увагу на Глобальний Південь і на Африку зокрема. На додаток до вже функціонуючих на Чорному континенті 11 посольств України: в Алжирі, Анголі, Ефіопії, Єгипті, Кенії, Лівії (тимчасово з розміщенням у Тунісі), Марокко, Нігерії, ПАР, Сенегалі, Тунісі, поточного року триває процес розширення мережі закордонних дипломатичних установ та почесних консульств в Африці. Важливим чинником співпраці України з Африкою є зовнішня торгівля. При цьому майже три чверті українського експорту припадає на п'ять арабських країн Північної Африки (Єгипет, Марокко, Туніс, Алжир, Лівія) – 3,5 млрд дол. США. У Підсахарській Африці основними торговельними партнерами є Ефіопія, Сенегал, Нігерія, Гана і Кенія.¹

За ринки Африки, і зокрема, за його аграрний ринок, йде потужна конкурентна боротьба між провідними країнами-виробниками сільгосппродукції та продовольства. Так, наприклад, Бразилія та Аргентина, користуючись високими врожайми цього року, зорієнтовані на розширення експансії свого агроекспорту на Африку, заповнюючи нішу українських постачань, яка зазнала і продовжує зазнавати скорочення внаслідок російської агресії.

¹ <https://mfa.gov.ua/en/5-td>

Усі учасники ланцюжків глобальної продовольчої безпеки повинні працювати разом задля покращення світового становище з харчуванням, уникнення недоїдання та голоду в бідних країнах, забезпечення доступного здорового харчування для всіх. Однак, реалії є відмінними. Для таких країн, як Росія, продовольство є одним з ресурсів, постачання якого можна використовувати як зброю, подібно тому як Росія відточила технологію використання постачань природного газу в якості енергетичної зброї.

2. Російський чинник в Африці.

2.1. Проблематика ПВК «Вагнер».

Росія через ПВК «Вагнер» розпочала свою колонізацію Африки в середині 2010-х. ПВК стала надавати військову підтримку урядам бідних країн, в обмін на яку отримує концесії на видобуток мінеральної сировини, зокрема золота, алмазів, бокситів, літію і хрому, що дозволяє Росії витягувати багатства з континенту, подібно тому як це робили у минулому західні колонізатори чи робить зараз Китай.

Список країн Африки з військовою присутністю ПВК «Вагнер» зазнав серйозного розширення за останні 8 років: Лівія, ЦАР, Малі, Буркіна-Фасо, Судан, ДР Конго, Мозамбік, а також Мадагаскар, Гвінея, Зімбабве, Уганда, де здійснюється «політичний консалтинг» правлячих режимів поки що без військової присутності. Формується своєрідний «африканський пояс Вагнера» для гібридних впливів на країни ЄС за рахунок створення мультикризи – провокування політичної нестабільності – дефіцит продовольства – голод – хвиля біженців в Європу.

Очевидною є роль вагнерівців в державному перевороті у Нігері. Нігер затиснутий географічно між Малі та Буркіна-Фасо, які вже мають присутність ПВК Вагнера на своїй території. Нігер на чолі з президентом Мохамедом Базумом був одним з небагатьох африканських лідерів, хто засудив Росію за вторгнення в Україну, не поїхав на російський саміт, закликав «усунути вагнерівців із сусідніх країн. Нігер став однією з небагатьох ісламських країн, яка почала нормалізацію відносини з Ізраїлем за посередництва США.

Один з перших кроків нігерської хунти – припинення постачання уранової руди у Францію, для якої вона є стратегічним ресурсом і від якого вона частково залежить, вказує на намагання Москви генерувати проблеми для Франції та ЄС у цілому. Але це не все.

Усунутий від влади президент Нігеру через свою публікацію у «Вашингтон Пост» дав прогноз найближчого майбутнього: «...увесь центральний регіон Сахеля може підпасти під вплив Росії через Групу Вагнера, чий жорстокий тероризм повною мірою проявився в Україні. «Боко Харам» та інші терористичні рухи обов'язково

скористаються нестабільністю Нігеру, використовуючи нашу країну як плацдарм для нападу на сусідні країни та підриву миру, безпеки та свободи в усьому світі»².

В Конгресі США намагалися визнати ПВК Вагнер терористичною організацією, однак, цього не відбулося, на відміну від парламентів Франції, України, Литви, Естонії, ПА ОБСЄ. Адміністрація Байдена виступила проти, побоюючись, що це «зашкодить дипломатичним зусиллям США в країнах Африки». Держдепартамент, в чий компетенції перебуває присвоєння відповідного статусу, висловив побоювання, що це автоматично закряє в'їзд до США і заблокує активи багатьох офіційних осіб з урядів африканських країн, які мають справу з Вагнером³. США визнали ПВК Вагнер міжнародною злочинною організацією, що є слабким ерзац-замінником визнання терористичною організацією.

Також і британський уряд поки що не вдався до визнання російської ПВК терористичною організацією. Це зустріло критику в парламенті Великої Британії. Комітет із закордонних справ Палати громад заявив, що «Вагнер» проводив військові операції щонайменше в семи країнах з 2014 року: Україні, Сирії, Центральноафриканській Республіці, Судані, Лівії, Мозамбіку та Малі; має бізнес-інтереси в цих країнах, наприклад, прибуткові операції з видобутку золота в Центральноафриканській Республіці та Судані, де діяльність «Вагнера» з контрабанди золота «дозволила величезній кількості золота пройти в обхід держави» та потрапити до Росії. «Вагнер» також здійснював невійськові дії, такі як втручання у вибори в Зімбабве, Демократичній Республіці Конго, Мадагаскарі та Південній Африці, і є докази участі групи в інших країнах⁴.

Отже, не дивлячись на перипетії заколоту Пригожина у червні поточного року в Росії, ПВК Вагнер не тільки лишається основним інструментом впливів Кремля в Африці, але й розширює простір своєї активності на тлі квоності та нерішучості Заходу. Не виключено, що співпадаючі інтереси Росії та Китаю щодо незахідної колонізації Африки дозволяють їм діяти узгоджено ставлячи за мету остаточне витіснення західних країн з континенту під фальшивими гаслами остаточного усунення неокolonіалізму та сприяння Африці в її всебічному розвитку.

Французьке та американське фіаско в Нігері, коли спецслужби обох країн виявились не в змозі передбачити військовий переворот та спрогнозувати подальше російське втручання через ПВК «Вагнер» у цій країні, свідчить про те, що Захід втрачає свій вплив в Африці й поступається Китаю та Росії. Остання ж відпрацювала технологію створення міграційних хвиль в Європу на прикладі Сирії, а також продемонструвала наміри створення дефіциту харчів через переривання продовольчих постачань з України, що у випадку з Африкою означатиме готовність Росії до створення міграційної хвилі в Європу. Мета очевидна – змусити ЄС та НАТО переглянути свою підтримку України.

² <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/08/03/mohamed-bazoum-coup-niger-democracy/>

³ <https://thehill.com/policy/international/3894376-congress-wants-to-label-wagner-group-as-a-terrorist-organization-why-is-biden-opposed/>

⁴ <https://www.pbs.org/newshour/world/lawmakers-say-the-uk-should-ban-russias-wagner-as-a-terrorist-group>

2.2. Пропаганда Кремля в дії.

Напередодні II саміту Росія – Африка, 24 липня вийшла стаття російського очільника під назвою «Росія та Африка: об'єднуючи зусилля для миру, прогресу та успішного майбутнього». Звернення до африканських лідерів мало доволі практичну мету: змусити Африку підтримувати або принаймні нейтрально ставитися до російської агресії проти України, пояснити свій вихід з Чорноморської зернової ініціативи та допомагати Росії обходити санкції.

Основні тези:

«Товарообіг Росії з країнами Африки у 2022 році збільшився та досяг майже 18 мільярдів доларів США».

У базі даних «Trade Map» Центру міжнародної торгівлі інформація щодо експорту та імпорту з російського боку у 2022 році відсутня. Однак, є дані з африканського боку щодо торгівлі з Росією. Вони показують зовсім іншу динаміку: у 2022 році товарообіг РФ з країнами Африки не виріс, а впав. Йдеться лише про \$10 млрд, а не \$18 млрд. У 2021 році товарообіг сягав майже \$16 млрд, що однак мало порівняно з обсягами торгівлі африканських країн з іншими партнерами. І зовсім не відповідає намірам до 2023 року досягти обсягу торгівлі у \$40 млрд, озвучених на I російсько-африканському саміті 2019 року. Для порівняння, обсяги торгівлі Африки з Китаєм становлять \$127 млрд (16%), Індією — \$87 млрд (6%), США — \$69 млрд (5%), Францією — \$70 млрд (5%). Ба більше, про взаємну вигоду в цих торговельних відносинах теж не йдеться. В 2022 році Росія експортувала до Африки товарів і послуг на \$9 млрд, а імпортувала лише на \$1 млрд, залишаючи Африці дефіцит торговельного балансу в розмірі \$8 млрд⁵.

«Жодної з умов «угоди», що стосувалися виведення з-під санкцій російського експорту зерна та добрив на світові ринки, не було виконано».

Накладені санкції стосуються окремих банків, компаній, фізичних осіб, але не обмежують обсяги російського експорту збіжжя та добрив. ЄС та США неодноразово зазначали, що продовольчі та сільськогосподарські товари залишаються поза дією санкцій та називали Росію відповідальною за загострення продовольчої кризи. Відповіддю на цю маніпуляцію Путіна є стаття очільника європейської дипломатії Ж. Борреля⁶, де зазначається: «Немає жодних санкцій щодо російського експорту продовольства та добрив до третіх країн. ЄС надав розгорнуті вказівки для економічних операторів, в яких пояснив, що такий експорт до третіх країн дозволений. Ми також провели необхідну роботу з ООН, щоб дозволити відповідні платежі».

«ЄС та США використовують «зернову угоду» суто для власного збагачення, при цьому зерно не експортують у країни з низьким рівнем доходу».

⁵ <https://voxukraine.org/brehnya-tsinoyu-v-prodovolchu-kryzu-faktchek-statti-putina-pro-afryku>

⁶ <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/2/7166849/>

У своїй статті Путін заявив, що зернова ініціатива нібито використовувалася для збагачення великого американського і європейського бізнесу. Це не відповідає дійсності. За даними ООН, 57% збіжжя в рамках ініціативи експортували до країн, що розвиваються, а лідером за імпортом українського зерна є Китай.

«Росія може замінити українське зерно як на комерційній, так і на безоплатній основі».

Як зазначив в своїй статті Ж. Боррель, поки світ вирішує питання з перебоями в поставках і зростанням цін, Росія звертається до вразливих країн, зокрема в Африці, з двосторонніми пропозиціями щодо обмежених поставок зерна, вдаючи, що розв'язує проблему, яку вона сама створила. Це цинічна політика свідомого використання продовольства як зброї...⁷

2.3. Африканський саміт Москви.

Завданням РФ на II Саміті РФ – Африка була визначена розробка стратегії, яка б активізувати зацікавлені у співпраці з Африкою цільові групи та визначити механізми для такої роботи. Ключовими напрямками розвитку відносин з Африкою в Росії вбачають постачання продовольства, будівництво об'єктів енергетики та супутньої енергетичної інфраструктури, входження в сировинні галузі, зокрема з видобутку уранової руди (Нігер), алмазів, золота, рідкоземельних металів.

Російські аналітичні центри напередодні проведення саміту «Росія-Африка» рекомендували уряду РФ «знайти формулу сучасного співробітництва з Африкою» в рамках векторів розвитку прописаних у «Порядку денному-2063», - документі, прийнятому у 2015 році головами держави та урядами Африканського союзу, який визначає довгострокову стратегію розвитку та формулює основні цілі і завдання.⁸

На саміті Росія просувала три основні наративи:

- 1) заміна України в поставках зерна в Африку;
- 2) економічна співпраця в обхід «несправедливих» санкцій Заходу;
- 3) воєнна підтримка.

Головною подією саміту стала обіцянка Путіна безкоштовно надати Буркіна-Фасо, Зімбабве, Малі, Сомалі, Центральноафриканській Республіці та Еритреї по 25-50 тисяч тонн зерна в найближчі місяці на фоні виходу РФ із зернової ініціативи. Керівництво цих країн, за виключенням Сомалі, має тісні відносини з Росією. Прямим чи непрямым чином Росія вже давно намагається витіснити Україну з продовольчих ринків низки країн Африки, де країни є конкурентами.

Чимало лідерів африканських країн відмовилися прилетіти на саміт Африка-Росія, і це вказує, що багато африканських країн Глобального Півдня усвідомлюють використання кремлем продовольчої зброї. Символічним, наприклад, є відсутність на

⁷ <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/2/7166849/>

⁸ <https://biz.nv.ua/ukr/markets/zernova-ugoda-yegipet-rozkritikovav-rosiyu-za-vihid-z-ugodi-ostanni-novini-50340653.html>

саміті президента Анголи Жоау Лоренсу. Ця країна десятиріччями співпрацювала з СРСР, а потім Росією, зокрема, у військовій сфері. Проте Лоуренсу торік заявив, що Ангола не визнає анексію Росією чотирьох регіонів України: «Ми були жертвою зовнішньої агресії з боку режиму апартеїду (ПАР до 1994 року). Ми боролися проти інтервентів, ми розуміємо, що всі інші народи мають таке саме право це робити. І ми не розуміємо, як ті, хто тоді допомагали робити це, зараз анексували чотири регіони в сусіда», - казав президент Анголи в інтерв'ю португаломовній редакції «Голосу Америки» VOA Portuguese.⁹

Оголошені Путіним на саміті нові ініціативи щодо розширення співпраці з Африкою можуть збільшити залежність континенту від Росії та російських технологій. Йдеться про участь у модернізації сільського господарства, розвиток атомної енергетики (Росія вже будує АЕС в Єгипті, пропонує проект АЕС для ПАР), гірничовидобувну промисловість («Росатом» планує видобувати уран в Намібії та Танзанії), експорт озброєнь. Все це у Кремлі хочуть підсилити російським впливом в інформаційному просторі Африки – шляхом спільних проєктів зі ЗМІ африканських країн. Бойкот з боку західних держав, скорочення посольств і закриття корпунктів російських ЗМІ в Європі дозволив перерозподілити ресурси, дипломатів та пропагандистів на роботу з країнами Глобального Півдня.

Пошук нових концепцій взаємодії є актуальними не лише для України, а й для рф в умовах конкуренції за Африку. На саміті Росія очікувано запропонувала країнам Африки альтернативний план поставок зерна на континент з Росії, за чим насправді приховується реалізація краденого на окупованих територіях українського зерна, а в подальшій перспективі – витіснення України з глобального продовольчого ринку. Намагання постачати невелику частину зерна безоплатно є спробою впливати на африканські країни для того, щоб утримувати зручне для себе голосування в ООН, а також для того, щоб мати відповідний додатковий вплив задля отримання преференцій в тих чи інших проєктах російських компаній в країнах Африки.

3. Реакція країн Африки на вихід РФ з Чорноморської зернової угоди.

Вихід РФ з Чорноморської зернової угоди розлютив деякі уряди в Африці, попри їх проросійську позицію, особливо ті, які стикаються з внутрішніми негараздами через зростання цін на продовольство, що спричинило повномасштабне вторгнення Росії в Україну минулого року. Голова Африканського Союзу (АС), чинний президент Коморських островів Азали Ассумані закликав до мирного співіснування між Росією та Україною та відновлення експорту українського зерна. Таку реакцію можна вважати результатом започаткування Україною системної співпраці з АС після зустрічі Д. Кулеби з А. Ассумані під час візиту до Ефіопії наприкінці травня п.р.

⁹ <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cne0j3z0nww0>

Кенія, яка є споживачем російського зерна та добрив, після оголошення про вихід РФ з ініціативи заявила, що крок Росії був «ударом у спину», який «непропорційно впливає на країни» в її регіоні. **Єгипет**, розкритикував РФ і заявив, що продовжить купувати українське зерно через альтернативні маршрути.

ПАР. Будучи членом формату BRICS, та єдиною африканською країною, що входить до світових форумів таких як G-20, Південна Африка розглядається Росією як «основні ворота на континент». Через майданчик BRICS Росія має змогу впливати на ПАР, а та в свою чергу – на Африканський союз. В. Путін за весь час свого правління здійснив три візити до ПАР, окрім того, були зустрічі на форумах G-20, BRICS, саміті «Росія-Африка – 2019. В свою чергу, Україна та ПАР не мають зафіксованих в історії дипломатичних відносин візитів найвищого рівня, окрім нещодавнього візиту від 16 червня ц.р. лідерів африканських країн до України в рамках саміту Україна-Африка, серед яких був і президент ПАР Сиріл Рамафоса. На зустрічі голів африканських делегацій з президентом РФ лідер ПАР Сиріл Рамафоса, коментуючи пропозицію Путіна про поставки на безоплатній основі, заявив, що Африка готова купувати зерно, і відновлення комерційних поставок залишається ключовою метою: «Ми пропонували реалізувати Чорноморську зернову ініціативу, говорили про необхідність відкриття Чорного моря, ми говорили, що хотіли б, щоб Чорне море було відкритим для світових ринків. І ми сюди прийшли не для того, щоб просити якісь "дари" для Африканського континенту...»¹⁰ Відтак, Рамафоса після історії з ордером МКС на арешт Путін на саміті БРІКС, вдруге виступив проти нього вже на його полі – на саміті в Санкт-Петербурзі. Регіональні лідери Африки: ПАР, Єгипет, Марокко, Туніс, Нігерія не зацікавлені в путінських зернових «багатоходівках» і відверто про це говорять. Поведінка африканських країн явно демонструє потребу в українському зерні.

З початку дії зернового коридору було зібрано близько \$200 млн. донорської допомоги в рамках ініціативи «Grain from Ukraine». Станом на червень 2023 року 6 суден уже доставили понад 170 тис. тонн зерна з українських портів до Східної Африки - Сомалі, Ефіопії, Кенії, а також до Ємену в рамках ініціативи.¹¹ Восени цього року планується проведення II саміту «Grain from Ukraine», аби зібрати додаткові кошти, щоб ця програма функціонувала. Необхідно заохочувати ширше коло країн долучатися до цієї програми.

4. Ідея продовольчих хабів.

За результатами офіційних візитів української делегації до країн Африки зацікавленість в зернових хабах для перевалки українського зерна на початку поточного року виказували **Сенегал, Нігерія та Гана**¹². **Єгипет**, також виявляв зацікавленість в обговоренні можливості створення подібного логістичного центру на

¹⁰ <https://www.unian.ua/world/zernova-ugoda-par-rizko-vidpovila-na-podachki-putina-12344364.html>

¹¹ <https://mfa.gov.ua/en/grain-ukraine>

¹² <https://agropolit.com/news/24877-nigeriya-zaproponovala-ukrayini-stvoriti-logistichniy-hab-dlya-postavok-zerna-ta-produktiv-harchuvannya>

своїй території. У червні п.р. Міністерство аграрної політики та продовольства України та Lagos Free Zone Company (дочірнє підприємство сінгапурської Tolaram Group) підписали меморандум про взаєморозуміння щодо участі України в проєкті зернового терміналу в нігерійському глибоководному порту Леккі¹³. Султанат Оман пропонував Україні створити на своїй території зерновий або зерново-продовольчий хаб для постачань українського збіжжя у країни Африканського рогу. Оман готовий розвивати торговельно-економічні зв'язки з Україною, але ця країна не є настільки впливовою порівняно з іншими країнами Затоки. Надмірна орієнтація ОАЕ на Росію та активне сприяння їй в обході санкцій ускладнюють розвиток відносин з Еміратами, хоча з ОАЕ й просуваються переговори стосовно Угоди про всеохоплююче економічне партнерство. Радше доцільно сфокусуватися на поглибленні співпраці з **Саудівською Аравією**. Україна веде перемовини з **Тунісом і Марокко** щодо підписання угод про преференційну торгівлю.

За підсумками **II африканського турне**¹⁴ (Марокко, Ефіопія, Руанда, Мозамбік, Нігерія), міністр закордонних справ Д. Кулеба підкреслив: *«в попередні три десятиліття африканська політика України розвивалася за інерцією з радянських часів, а Україна поступово втрачала Африку. Нині МЗС втілює політику українсько-африканського ренесансу....Ми прагнемо забезпечити результативне голосування країн Африки за наші резолюції в Генасамблеї ООН, а також спонукати зусилля в межах їхніх можливостей з ізоляції Росії на міжнародній арені. Це складна історія, оскільки РФ давно системно інвестувала в Африку...»*.

Росія достатньо системно, роками вибудовувала політику в Африці та створила багато «зачіпок» та «закладок» на континенті. Завдання України полягає в тому, щоб тихою дипломатичною роботою спільно з західними партнерами в міру скромних можливостей сприяти звільненню від них африканських країн.

5. Основні критерії розміщення можливих регіональних хабів для українського збіжжя.

5.1. Український зерновий хаб не може бути у тих країнах, де є російська військова присутність чи в офіційному вигляді, чи у вигляді приватних військових компаній, чи країна йде у фарватері російської політики, чи допомагає обходити санкції.

5.2. При розміщенні зернових хабів варто надавати перевагу країнам, що підтримують Україну політично та дипломатично з початку російської агресії у 2014 році.

¹³ <https://www.world-grain.com/articles/18693-ukraine-lagos-free-zone-to-partner-on-grain-terminal>

¹⁴ <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-pidbiv-pidsumki-drugogo-afrikanskogo-tur-ne-afrikanski-partneri-gotovi-do-povernennya-ukrayini-na-kontinent>

Довідково: Попри те, що жодна країна Африки не запровадила санкцій проти Росії, не підтримала спецтрибунал з розслідувань російських злочинів, Гана, Ліберія, Нігер і Кот-д'Івуар у 2022 році приєдналися до Кримської платформи. Окремі країни Африки підтримали виключення Росії з Ради ООН з прав людини – Чад, Коморські острови, Кот-д'Івуар, Ліберія, Лівія, Сьєрра-Леоне, Малаві¹⁵ 7 квітня 2022 р. Також були підтримані стягнення з Росії репарацій в резолюції ГА ООН від 14 листопада 2022 року з боку Чаду, Кот-д'Івуар, Джибуті, Гани, Кенії, Ліберії, Нігеру, Сомалі, Замбії, Беніну, Кабо-Верде, Коморських островів, Малаві¹⁶. Очевидно, що Нігер після військового перевороту випаде з цього невеликого переліку африканських країн, які були на боці України.

Президент Джибуті Ісмаїл Омар Гулле в інтерв'ю Africa Report засудив війну проти України та закликав захистити цивільних. Підтримці Сьєрра-Леоне та Ліберією посприяла участь українських миротворців у встановленні миру в цих країнах. Ангола, попри тісні відносини з Росією, проголосувала в ООН за резолюцію, що засуджує анексію чотирьох українських регіонів.

Гана, Кот-д'Івуар та Нігерія є перспективними партнерами України в Західній Африці. На ці держави негативно впливає активізація джихадистів у регіоні, що призвело до встановлення військових диктатур у Малі та Буркіна-Фасо, які розпочали співпрацю з ПВК "Вагнер". У Східній Африці найближчим партнером України є Кенія. Напередодні російського нападу представник Кенії в ООН Мартін Кімані засудив визнання Росією "ДНР" та "ЛНР".¹⁷ На півдні перспективним партнером є Ботсвана, одна з найстабільніших держав з давньою історією демократичного правління. Ботсвана підтримує цілісність України в ООН.

Південна Африка, яка найактивніше коментує війну в Україні, утрималася під час голосування за всі п'ять резолюцій. Така сама позиція в Уганді. Республіка Конго проігнорувала у 2014 році голосування щодо Криму, в решті випадків теж утримувалася. Єгипет підтримав три резолюції на підтримку України, але утримався під час голосування щодо Криму у 2014 році та репарацій у 2022-му. Сенегал підтримав лише резолюцію, ухвалену після анексії Росією чотирьох областей України. Два останні голосування представник країни в ООН пропустив. Замбія, яка утрималася під час голосування за резолюцію, що засуджує анексію Криму, далі підтримувала всі голосування Генасамблеї щодо України – навіть резолюцію, яка стосується виплати репарацій. До пулу африканських країн, які не підтримали українську формулу миру під час голосування за резолюцію «Принципи Статуту ООН, що лежать в основі всеосяжного, справедливого і тривалого миру в Україні» у лютому 2023 р. були: Еритрея, Малі, Південна Африка. Малі стала однією з двох країн Африки, поряд з Еритреєю, яка голосувала в ООН проти резолюції, яка визнавала цілісність України.

5.3. Локалізація хабу має враховувати розташування країн з найбільшою чисельністю населення, які самі по собі являють ризикові зони виникнення голоду та є великими ринками збуту (Нігерія, ДР Конго на заході Африки, Ефіопія на сході, Єгипет у Північній Африці).

5.4. Наявність в країні локалізації хабу морського порту з розвиненою інфраструктурою перевалки сільгосппродукції.

5.5. Бажана, але не обов'язкова локалізація регіональних офісів міжнародних організацій, зокрема, ООНівських.

¹⁵ <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/07/novyna/svit/rosiyu-vyklyuchyly-rady-oon-prav-lyudyny>

¹⁶ <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/14/novyna/svit/henasambleya-oon-pidtrymala-rezolyucziyu-shhodo-vyplatu-rf-reparacij-ukrayini>

¹⁷ <https://www.bbc.com/ukrainian/features-65965889>

З огляду на означене, можуть бути запропоновані наступні варіанти:

- Туніс (порт Бізерта) для Північної Африки (Єгипет, Лівія, Алжир)
- Нігерія (портова зона Лагосу) для Західної Африки (Нігерія, ДР Конго)
- Кенія (портова зона Момбаса) для Східної Африки (Судан, Ефіопія, Кенія)
- Саудівська Аравія (порт Джидда в Червоному морі) як альтернатива Кенії.

Наостанок слід зауважити, що комерційно хаб не зможе функціонувати без відновлення морського транспортування продовольства з українських портів, оскільки саме морський транспорт великого дедвейту може забезпечувати рентабельні транспортування на довгі відстані. Африка недосяжна для залізничного транспортування, а доставка малих партій суднами класу «ріка-море» апріорі збиткова. Якщо Чорноморський зерновий коридор не відновиться, то логістика зернових через річкові порти Дунаю з перевантаженням в океанські суховантажі з доставкою а Африку буде потребувати грантової підтримки з боку міжнародних організацій під егідою ООН та благодійних фондів.

Висновки і рекомендації

1. Україна не має подібних російським фінансових ресурсів, а значна частина її бюджету зараз формується за рахунок західної фінансової допомоги. Проте за останній рік Україна досягла більшого прогресу у політичних відносинах з Африкою, ніж за всі попередні роки незалежності. Наразі лише спільно з партнерами з західних країн, зокрема, сусідами, які активізували африканську політику (Польща, Чехія), Україна може посприяти послабленню російської пропаганди в Африці і домогтися збереження експорту зернових на континент.

2. В Африці після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну дедалі більше усвідомлюють залежність від постачань українського зерна. Деякі уряди африканських країн усвідомлюють, що причиною продовольчої кризи у світі є саме дії Росії. Систематична дипломатична робота по Африці на протидію російському впливу в регіоні закладає підґрунтя для подальшої співпраці, для чого необхідним створення майданчиків для діалогу. Більше майданчиків для діалогу, більш інституалізовані формати – все це дає шанс запобігти російській політиці вичавлювання України з продовольчого ринку Африки.

3. Нарощування протидії ініціативам Росії на африканському континенті є необхідним для правильного розуміння африканцями суті російської війни в Україні, для чого потрібно задіяти не лише іміджево-репутаційні впливи, а й економічні ініціативи. В цьому контексті гуманітарна ініціатива «Grain from Ukraine» є сильним кроком. Також необхідною є системна роз'яснювальна робота з африканськими ЗМІ.

4. Росія продовжує докладати зусиль по руйнації санкцій, сподіваючись на підтримку її позиції Туреччиною. «Наша позиція залишається незмінною, тобто спочатку вирішення системних завдань: перепідключення Російльгоспбанку до SWIFT, відновлення поставок запчастин, налагодження транспортної логістики та

страхування, відновлення доступу російських компаній до своїх зарубіжних активів...», - повідомив заступник міністра закордонних справ РФ М. Галузін¹⁸. У цьому контексті важливо нейтралізувати проросійську активність турецького очільника, який вважає, що поновлення зернового коридору залежить від західних країн, які мають виконувати свої обіцянки перед Росією¹⁹.

5. Захист портової інфраструктури України та елеваторів здатні забезпечити сучасні західні системи ППО (NASAMS, IRIS-T, SAMP/T, Patriot), ефективність використання яких вже доведена Повітряними Силами ЗСУ. Важливим є дипломатичне сприяння якомога швидшому отриманню засобів ППО для створення ешелонованої протиповітряної оборони півдня України з метою продовження реалізації зернової ініціативи і це має бути пріоритетним завданням дипломатії. Одночасно це сприятиме і захисту сусідньої Молдови з півдня. Такий підхід співпадає з баченням польських експертів, які відзначають, що Україні потрібні додаткові радіолокаційні системи та ЗРК різних типів для захисту як від крилатих, так і від балістичних ракет типу «Іскандер-М» і «Кинджал», а також додаткові мобільні гарматні зенітні установки типу «Гепард» або «Евенджер»²⁰. З урахуванням можливості атак з моря кораблями російського ЧФ, Україна потребує додаткового захисту узбережжя за допомогою протикорабельних ракет підвищеної дальності. Польські експерти вказують на NSM або крилаті ракети RBS-15 з дальністю 200 км²¹.

6. Комюніке Вільнюського саміту НАТО містить важливий пункт: *«члени Альянсу працюють над забезпеченням експорту українського зерна та активно підтримують міжнародні зусилля з пом'якшення глобальної продовольчої кризи»*.²² Доцільно активізувати переговорний процес з НАТО та країнами-членами Альянсу щодо маршрутів руху суден із збіжжям в межах територіального моря Румунії, Болгарії, Туреччини з супроводом їх мінними тральщиками та повітряним контролем.

7. Опрацювати спільно з ЄС можливість грантової підтримки Європейською Комісією чи/та різними допомогливими агенціями швидкого проекту комплексного визначення оптимальних локацій регіональних зернових хабів в Африці, їх переваг та недоліків відповідно (але не вичерпно) до запропонованих у Розділі 5 вище.

8. Туреччина, будучи членом НАТО, є одним з найбільших бенефіціарів роботи зернового коридору: отримує портові збори від проходження суден через Босфор, є важливим пунктом перевантаження вантажів. До важелів впливу Туреччини на РФ можна віднести допомогу в обході санкцій, експорт територією Туреччини російського газу до Європи через газопровід «Турецький потік». Не виключено, що під час зустрічі в серпні, Р. Ердогану вдасться домогтися від В. Путіна згоди на продовження зернової ініціативи. Однак, потрібно не допустити при цьому так званого компромісу за рахунок чергової дірки в санкціях (зняття санкцій з «Россельхозбанку, підключення його до SWIFT, дозвіл російським суднам заходити в порти ЄС, тощо).

¹⁸ <https://agropolit.com/news/26283-zernova-ugoda-rf-bilshe-ne-hoche-vidnovlennya-roboti-amiakoprovodu-tolyatti--odesa>

¹⁹ <https://www.dw.com/uk/erdogan-vidnovlenna-zernovoi-ugodi-zalezit-vid-zahodu/a-66478568?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>

²⁰ <https://pism.pl/publikacje/mozliwosci-zabezpieczenia-swobodnej-zeglugi-handlowej-na-morzu-czarnym>

²¹ Там само

²² https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm?selectedLocale=en

9. Відсутність зернової угоди змушує переорієнтовувати інвестиції в інші експортні шляхи, зокрема, Дунайський, перевалка через який може бути, за оцінками аграрних експертів, вдвічі більшою (до 4 млн. тон щомісяця). Досі, маючи варіант експорту морем, ринок стримано вкладав кошти в перевалку на залізниці. Тепер же його учасникам доведеться активніше працювати над забезпеченням альтернативних шляхів.

10. Після війни Україна могла б суттєво допомогти із безпековим питанням країнам Африки, що межують з тими, в яких орудують джихадисти та підрозділи ПВК «Вагнер». Безпека – це проблема №1 в цьому регіоні. Військові хунти в Малі, Буркіна-Фасо, а тепер і в Нігері, які зараз активно співпрацюють з Росією, прийшли до влади саме на тлі невдач цивільних урядів у боротьбі з джихадистами. Для запобігання приходу до влади нових хунт, Західна Африка потребує безпекової допомоги. Тож Україна могла б надати країнам Західної Африки, таким як Гана, Кот-д'Івуар чи Бенін, у взаємодії із західними партнерами, досвід з забезпечення безпеки кордонів, тренування їхнім силовим структурам, тактику і стратегію протидії російським ПВК. Ніхто у світі краще за Україну не розуміє російської тактики, тому наш досвід у протидії вагнерівцям може бути дуже корисним для країн Африки.

© Центр глобалістики «Стратегія XXI»

Автор:

Михайло Гончар, Оксана Іщук

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Центр глобалістики «Стратегія XXI»

вул. Щекавицька, 51 Офіс 26

Київ, 04071, Україна

Е-пошта: info@geostrategy.org.ua

<https://geostrategy.org.ua/>